

TÁJÉKOZÓDÁS

Laki Beáta

FENNTARTHATÓ (LÉT)FEJLŐDÉS, AVAGY EGY ÚJ ERKÖLCS HAJNALA?

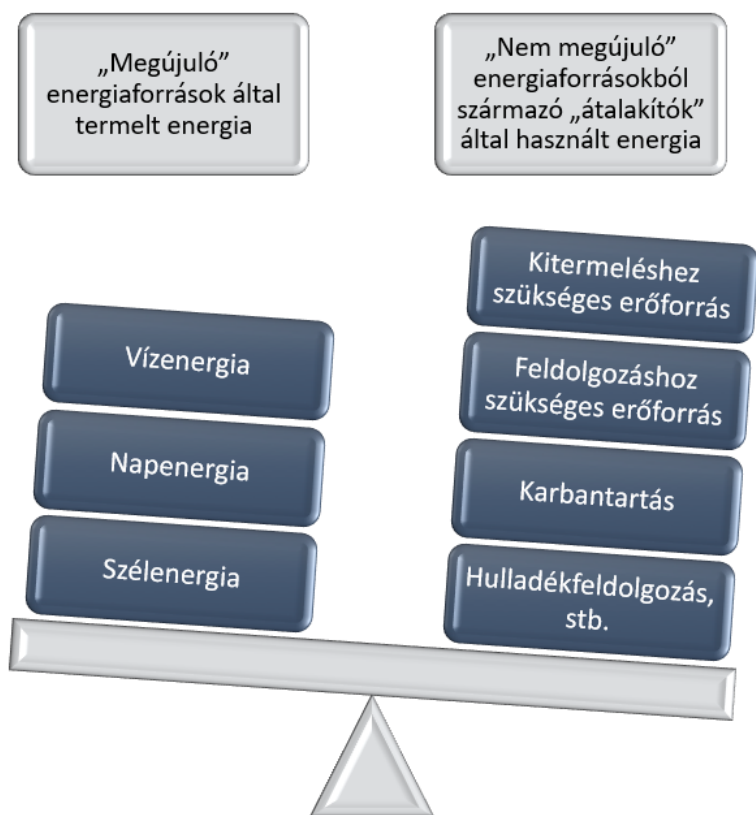
Morális terhek Gelencsér András Ábrándok bővületében című könyve mentén

Bevezetés

Miért is kerül elő újra és újra a környezeti katasztrófa témája? Mi az oka, hogy csak beszélünk róla, ahelyett, hogy ténylegesen cselekednénk?

A modern kor embere a tudomány és a technológia fejlődésének köszönhetően egyre jobban és nagyobb mértékben tudja hasznosítani bolygónk rendelkezésre álló erőforrásait. A bányászat újabb eljárásainak hatására képesek vagyunk kitermelni a föld mélyében lakozó energiahordozókat, mint például a szenet, kőolajat, de egyéb nyersanyagokat is. Azonban ezek a források sem végtelenek, kimeríthetetlenek, mellyel kapcsolatban mind pontosabb adataink vannak: rövid időn belül elfogynak. Ami azt is jelenti, hogy újabb típusú erőforrások után kell nézni, vagy más technológiákat kell kifejlesztünk a meglévő források hatékonyabb alkalmazásához.

Mondhatnánk, annak ellenére, hogy elfogynak a nem megújuló, az ipari termelést és mindennapjainkat fenntartó nyersanyagaink, van egy B opció, a megújulók felé fordulás. Ez ugyan szép és jó, mégsem annyira idilli. Ugyanis ahhoz, hogy a szél, a Nap, vagy a víz energiáját számunkra hasznosítható formába transzformáljuk – ahogy az Gelencsér könyvében is olvasható –, nem megújuló erőforrásaink által készített úgynevezett átalakítókra van szükségünk. A megújulónak nevezett hasznosuló energia azonban nem olyan hatékonyságú, mértékű, hogy az a befektetett erőforrásokon túl érdemleges mennyiséget tudjon termelni, amennyiben az „átalakítók” egész életciklusát nézzük az előállítás folyamatától kezdve az üzemképtelenné váláson keresztül a hulladékkezelésig. Vagyis általuk gyakorlatilag lassíthatjuk az energiából való kifogyást, de nem alkalmasak arra, hogy megakadályozhassuk azt a jelenlegi technológiáinkkal.

1. ábra. Hatékonysági „mérleg”. Forrás: saját szerkesztés.

Ez kicsit olyan, mintha a rendelkezésre álló technológiáinkat igyekeznénk a lehető leghatékonyabban használni szükségleteink kielégítésére, ugyanakkor sajnos ez még mindig nem képes arra, hogy tényleges megoldással szolgáljon a kimerülésre. Mondhatnánk, hogy látszólag kint vagyunk még a vízből, és látunk egyfajta utat, amin haladhatunk, csak azt nem tudjuk, hogy új utat, ösvényt találunk-e majd, amennyiben így folytatjuk már most is fenntarthatatlannak bizonyuló gyakorlatunkat? És akkor még a környezetszennyezésről szó sem esett, amely közvetlen kapcsolatban van az emberi tevékenységgel, mellette pedig hatással van az egészségre és életmódra, valamint bolygónk bioszférájára is. Komplexebb a kép, mint első ránézésre gondolnánk, hiszen ha egy kicsit jobban szemügyre vesszük a problémát és azt egészében látni szeretnénk, világossá válik, hogy minden mindennel összefügg.

Ebben a tanulmányban ennek az egyfajta közeledő energiaválságnak a filozófiai aspektusú tárgyalására teszek kísérletet, melyet nem csak a klasszikus környezetetikai irányokból vizsgálok, hanem az egyén és közösség létfejlődésének (talán) szükségszerű változása mentén is.

Semmi nem vész el, csak átalakul... - Vajon társadalmunk is?

James Prescott Joule, mindenki számára ismert 19. századi fizikus volt az, aki bizonyította az energiamegmaradás törvényét, mely szerint semmilyen kémiai elem nem vész el, csak átalakul. Ennek csupán egyetlen példája a CO₂ keletkezése, ami számos tevékenységünk mellékterméke. Ezzel csak az a baj, hogy a létrejött anyag (gáz) számunkra és az ökoszisztéma számára sem kifejezetten áldásos hatású, hiszen az emberi szervezet működéséhez inkább oxigénre, mintsem szén-dioxidra van szüksége, valamint mivel többek között ez az üvegházhatást is erősíti a légköri károsanyag mértékének emelkedése. Ami pedig a klímaváltozáshoz is jelentős mértékben hozzájárul, melynek következményei egyre kevésbé elhanyagolhatóak.

A tudomány szerepe pedig ezen a téren is felértékelődik, ugyanis amennyiben rendelkezésünkre állna olyan technológia, amely a károsanyag-kibocsátásunkat vissza tudná alakítani valamilyen pozitív hatású, hasznosítható anyaggá/energiává, számos problémánk megoldódna. A technooptimisták ebben bízva csökkentik frusztrációjukat bolygónk és az emberiség sorsát illetően. Ahogy az emberiség történetében már több alkalommal különféle innovációkkal gazdagodhattunk, a tudományba vetett bizalom egy ilyen újabb paradigmaváltásban látja megvalósíthatónak haladásunkat, és egyáltalán hosszú távú fennmaradásunkat. A kutatások során a hatékonyságnöveléssel, az új módszerek kifejlesztésével, más szemléletek alkalmazásával a tudósok mind arra törekednek, hogy ne csak létünk, hanem fejlődésünk is hosszútávon fenntartható legyen.

Viszont jelenleg nem vagyunk elég jók, elég hatékonyak, amennyiben bolygónkra egy kvázi zárt rendszerként működő ökoszisztémaként tekintünk¹, melyben a rendelkezésre álló anyagok, erőforrások ugyan nem vesznek el, viszont nem feltétlenül hasznosítható formájúvá alakulnak minden molekulájukban, elemükben.

Ez az erőforrás kiaknázási folyamatát az emberiségnek a modern társadalom populációjának, emellett pedig igényeinek rendkívüli emelkedése az elérhető, kitermelhető források rohamosabb léptékű kitermeléséhez vezettek. Vagyis jelentősen lerövidült a kimerüléshez vezető út hossza. Ennek pedig egyik okozója a fogyasztói társadalmak lubickolása az elérhető javakban. Egyfajta láncreakciót figyelhetünk meg a termelés és a piaci igények kapcsolatában. A kereslet és a kínálat szoros kölcsönhatása. Mivel az igények kielégítéséhez szükséges anyagok adottak, amelyekből az emberek kényelmét szolgáló termékek előállíthatók, szolgáltatások válnak elérhetővé, ezért ezek megfizethetőek a jobbléti társadalmak számára, amely az adott ipart, szolgáltatószeztort arra sarkallja, hogy még több, nem csupán a szükségleteket kielégítő javakat állítsanak elő. Még akkor is, ha már az 1970-es évek óta tudjuk, hogy bizony az erőforrások nem elapadhatatlanok. És talán az emberi kapzsiság és versenyszellem is a fokozott ütemű kitermelést támogatja. Ha tudjuk, hogy el fog fogyni, a lehető legtöbbet akarjuk belőle mi magunk megszerezni, és ez a versengés önmagát gerjeszti, gyorsítja.

De nézzük meg inkább a lamentálgatások helyett azt a számítógépes modellt, amely az elapadó erőforrásokat segít megbecsülni. Donella Meadows és munkatársai 1972-ben *A növekedés határai*² című könyvükben publikálták azokat a

¹ Lovelock, 1995

² Meadows, 1972

forгатókönyveket, amelyeket modelljük segítségével tesznek jóslatok az emberiség jövőjére vonatkozóan öt releváns – és nem melleleg nagyjából mérhető – faktor és azok módosításainak vizsgálatával. Ez az öt tényező pedig a rendelkezésre álló nyersanyagok mennyisége, a népesség nagysága és egyben a népességnövekedés mértéke, az egy főre jutó élelmiszer mennyiség, az egy főre jutó ipari termelés, valamint a környezetszennyezés. A '72-es viszonyokat vizsgálva azzal a feltételezéssel, hogy az emberiség nem változtat akkori termelési-fogyasztási szokásain, a kimerülő nyersanyagforrások miatt az élelmiszer- és ipari termelés növekedés csúcspontjának elérését a 2010-es évek körülire, ennek következtében némi csúszással a népességnövekedés fordulópontját 2050 körülire, és ehhez szervesen kapcsolódóan a környezetszennyezés csúcspontját is ekkorra datálták. Noha ez számszerűsítette mindazt, amit addig csak sejtettek, és felismeréssel szolgált akkoriban is, napjainkban is, mégsem tapasztaljuk azt, hogy megfelelő komolysággal, felelősséggel és racionalitással interpretálnánk a probléma mértékét. Ugyan környezetvédelmi szervezetek alakultak, mint a Római Klub, társadalmi környezetvédelmi szerződések születtek, például a Genfi-, Helsinki-, Szófiai-, Bécsi-, Montreali-, Párizsi-, stb. egyezmények képében, mégsem olyan hatékonyságúak ezek, mint amelyek jelentős pozitív hatást tudnának gyakorolni bolygónk ökoszisztémájára. Aminek többek között az is lehet az oka, hogy a megszorító, a megszokott kényelmünktől és szabadságunktól bizonyos mértékben megfosztó, vagy azt korlátozó intézkedések nem éppen népszerűek, éppen ezért nem tudunk drasztikusabb intézkedéseket bevezetni, hiszen azoknak – még ha bevezetésre is kerülnének – renitencia lenne az eredménye. Nem melleleg pedig ipari szinten a gazdasági növekedés csökkentése nem segíti a profitmaximalizálási törekvések elérését. Amikor viszont már nem a mondhatni takarékoság jegyében, a hosszabbtávú jövőre is ható magatartás, hanem a muszájból cselekvés lép életbe, mert valóban nincs anyag, amit felhasználhatnánk, amivel jelenünkben fűthetnénk, amivel új elektromos eszközöket állíthatnánk elő, vagy éppen csak üzemeltethetnénk a meglévőket, akkor már elkésünk a fenntartható fejlődés támogatásának szemléletével. Nyilván ennek nem szükségszerűen kell bekövetkeznie, éppen ezért a tudomány a bele vetett bizalom miatt is, mint egy lehetséges út, rendkívül jelentős feladattal küzd, és ideális esetben megoldásokkal is szolgál majd. Mindemellezt azonban az egész folyamat okozóit és azoknak a felelősségét és lehetőségeit is érdemes számításba venni. Ezek pedig mi vagyunk, emberek, a gyártók, a fogyasztók, azok, akik még évtizedek után is javarészt én-és emberközpontúan használjuk ki környezetünket. Tevékenységünk eredménye pedig többek között a korábban már említett klímaváltozás is. Ennek következménye a járványok (egyre gyakoribb) megjelenése, az egyes társadalmak számára ismeretlen állati populációk megjelenése és esetleges életüket veszélyeztető hatása. Nem is kell messzebb menni, és nagyobb méretű fajt keresni, elég csak a maláriát és egyéb halálos vírusokat terjesztő parányi szúnyogokra gondolni. Ahogy melegszik az idő, úgy válnak egyre nagyobb területek alkalmas otthonná az addig természet által védett régiók az ilyen populációk számára, s térhódításuknak áldozatai lesznek.³ A bolygó melegedésével nem csak ettől a veszélytől kell tartani, hanem például a sarkvidékeken még fellelhető jégmezők eltűnésétől is. Olvadásuk mértéke amennyiben eléri az úgynevezett kritikus átbillenési pontot, ahonnan már nem lehet megállítani, visszafordítani a folyamatot, a világ vizeinek vízszintje akár 7 métert is emelkedhet. Ez azt is jelentené, hogy jelentős

³ Jelenleg évente egymillió ember halálát okozzák a szúnyogok terjesztette betegségek, és ezzel gyakorlatilag a bolygón élő legveszélyesebb állatok.

mértékű szárazföld válna lakhatatlanná amiatt mert víz alá kerül. Továbbá pedig a jég fogságában tartott, az emberiség számára ismeretlen organizmusok további egészségügyi veszélyeket hordozhat magában. Ezek a példák a teljesség igénye nélkül mutatják azt, hogy egy kicsinek tűnő jelenségnek milyen széles kiterjedésű, sőt olykor globális következményei lehetnek. Mindenhez pedig az emberiség is jelentős mértékben hozzájárul.

Egy életképes pozitív és egy valós negatív példa

A jövőt befolyásoló tényezőket, Meadows mentén és azt kiegészítve legalább három jelentős tényező befolyásolja. Az egyik az előzőekben tárgyalt, leginkább látható és tapasztalható materiális javak, azok megléte és feltételezhetően kiapadó volta. A másikat a társadalom alkalmazkodóképességében lelhetjük fel, abban, hogy hogyan reagálnak az egyes közösségek egy adott váratlan jelenségre és hogyan adaptálódnak hozzá, ha állandóvá válnak. Például Indiában rendszeresek az áramkimaradások. Akár napokig is tarthatnak. Hozzászokva nem a pánikhangulat uralkodik el, hanem a mondhatni elfogadás és egyfajta várakozás. Képzeljük el ezt a jelenséget, milyen viselkedést váltana ki belőlünk itt Magyarországon? Nyilván idővel alkalmazkodnánk, de először nem lenne meglepő a pánikhangulat. A harmadik, talán legkisebb egységet képviselő, jelenünket és a jövőt is befolyásoló tényező az egyén, az én, az egyéni értékválasztás, az önkontroll gyakorlásának eszközével. Ez természetesen tudatosságot is feltételez és az igényt is, hogy valami másfelé forduljunk, mint az anyagi javak.

Ahogy a tanulmány címében is olvasható, ebben a munkában a fenntartható létfejlődésre is ki szeretnék térni. Ez pedig egyéni szinten, közösségi támogatással hatékonyan megvalósulhat. Igen ám, de vajon elég vonzó-e ez az alternatíva, vagy talán helyesebben mondvá a magatartásbeli fejlődés?

Nézzük meg egy példán keresztül, majd ezek mentén az egyéni felelősség fontosságára és azonosításának, tudatosításának jelentőségével szeretném kifuttatni gondolatmenetemet, amely a morális terhek eltérő aspektusú kezelését támogatva emeli más szintre az emberiség egyre súlyosabbá váló problémáját.

Buthán egy olyan – ugyan meglehetősen kicsi, mindössze Dunántúl méretű – ország, ahol törvény írja elő, hogy az országot beborító erdős területek mértéke nem csökkenhet 60% alá. Ez egy olyan környezettudatos rendelkezés, amely a természet megóvását explicitté téve társadalmi értékrendet is képvisel. Gazdasági szemléletének következtében pedig nem a nyugati társadalmakra jellemző profit maximalizálás a céljuk, hanem a fenntartható, és közösségi értékeket is képviselő magatartás. Feltehetően ez a buddhista szellemiségből következően jelenik meg a gyakorlatban is, de tények magukért beszélnek: Buthán karbókibocsátása negatív. Olyan mértékben, hogy az egy New York méretű és életvitelű város karbókibocsátását tudja semlegesíteni. Minek könyvelhető ez el az előzőekben említetteken túl? Az is jelentős szerepet játszik, hogy a GDP (gross domestic product) helyett, vagyis a bruttó hazai termék növekedési mutató helyett a GNH (gross national happiness), vagyis a bruttó nemzeti boldogság mutatója az, aminek a növekedését a fejlődésük középpontjába állítják. Ez pedig egy jó példa arra, hogy a materiális javak értékét, miként lehet egyéni és közösségi szinten is újraértelmezni, nem mellesleg pedig életképesen gyakorlatba iktatni. Jogosan érhet az a vád, hogy egy kis területen, amely ráadásul megfelelő geológiai adottságokkal bír, el lehet érni a fent említett eredményeket mind a

környeztkárosító hatás csökkentésére, mind pedig a közösségi jólét viszonylatában, viszont ezt nagyobb kiterjedésű területeken, hatványozottan nagyobb társadalmakban még akkor sem lehetne elérni, ha lenne egy ilyen irányelv. Ebben lehet némi igazság. Azonban épp ez is mutatja, hogy a globális problémák kezelése, illetve esetleges megoldása lehet, hogy nem csak a minél nagyobb terjeszkedésben találhatók meg, hanem a sok kisebb közösség autonóm, mégis rendszerben, hálózatokban való működése szintjén.

Ehhez képest egy, az emberi kapzsiság és versengés következtében történt katasztrófa ellenpéldáját említeném – ahogy azt Gelencsér is teszi könyvében –: a Húsvét-sziget társadalmának egy ideig való virágzását, majd hanyatlását és bukását.

1722 húsvétjának napján fedezték fel az európaiak ezt a szigetet, mely egy mindentől távoli sziget volt, így gyakorlatilag csupán saját természeti adottságaira támaszkodhatott, valamint a Csendes-óceán élővilágára, mint további élelmiszerforrásra. Óriási kőszobraitól (moai) híressé vált szigetként lehet ismerős számunkra, de ennél jóval tanulságosabb története. Az itt őslakos polinéz társadalom i.sz. 900 és körülbelül 1680 közötti időszakban élt. Kezdetben állattenyésztők és növénytermesztők voltak, akik feltehetően törzsekben éltek, melyek noha bizonyos szinten együttműködtek, de a rivalizálás is felütötte a fejét. S „kőszobor építési” versenybe kezdtek, mely közvetetten vesztüket is okozta. Egyre többet és nagyobbakat akartak alkotni, melyhez több táplálékra is szükség volt, hogy a munkások energiaszükséglete ki legyen elégítve, mellette pedig a nyersanyagok, alapanyagok is emelkedett mértékben kerültek felhasználásra, mely azt okozta, hogy a ma kopár sziget egykori szubtrópusi erdeit kiirtották, egyrészt, hogy további termőterületet szerezzenek, másrészt pedig a kövek szállításához is elengedhetetlenek voltak. A geológiai adottságok mesterséges megváltoztatásának következménye pedig az is lett, hogy sárlavinák pusztítottak el településeket. A fák hiánya miatt a fűtés sem volt megoldott, hiszen tüzelőanyagoknak is híján voltak, továbbá nem tudtak halászatra alkalmas eszközöket készíteni, így az óceán, mint élelmiszerforrás gyakorlatilag már nem állt rendelkezésre. Így a sziget kínálta megmaradt lehetőségek felé fordulva kiirtották az ott fészkelő madarakat is. Mindezek pedig hozzájárultak a társadalom 1680 körüli összeomlásához. Talán nem meglepő, hogy a totális élelmiszerhiány miatt a szigetlakók kannibálokká váltak.

Ha jobban megnézzük a Húsvét-sziget életciklusát, akár mai társadalmunk analógiája is lehetne, amennyiben továbbra is a mindent hajhászó szükségtelen szükségleteinknek vélt igényeink kielégítése miatt túlfogyasztó magatartásunkkal a vesztünkbe rohanunk.

Ez a példa pedig rokonságot mutat Garret Hardin közlegelők tragédiája⁴ néven híressé vált hasonlatával, amely még inkább közelebb hozza azokat a társadalmi problémákat, melyek akár az összeomláshoz is vezethetnek. Ebben a példában Hardin jól körvonalazhatóan kiemeli a rövidtávú önérdekek és a közjó szembenállásának feszültségét. Amely a jelenlegi környezetetikai gondolkodásunk egyik kulcsfontosságú eleme is. Természetesen ezen hatások csökkentésére születtek meg a társadalmi szerződéses, a közösségi egyezségek, törvények, amelyek a köz érdekeit képviselik. Ez az egyéni impulzusaink korlátozását is jelenthetik a kollektív énkünk védelme érdekében. Azonban ahogy a szerző is kiemeli: a közlegelőkön elkerülhetetlen a bukás,

⁴ Hardin, 1968

ugyanis mindig lesznek renitensek, akik nem tartják a megállapodás kereteit. Ez pedig társadalmi konfliktusokhoz is vezet, főleg amennyiben nem csak egy-egy, a szabályokat megszegő van, hanem egyre több. Ez exponenciálisan növelheti az okozható ártalom mértékét. Sőt, ha tovább megyünk, akár a Húsvét-sziget sorsára jutás esélyét is. De az, hogy ez mi alapján ne történhessen meg napjainkban, ugyancsak társadalmi szerződések szabályozzák. Mégis a rendelkezésre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy ezek a szabályozások nem elégségesek.

Mit kellene tenni?

Mit kellene tenni, hogy kezelhessük a közelgő 'közlelő' válságot? Mit tehetünk egyéni szinten?

A fenti két példa a két végletet szimbolizálja. A környezeti etikáknak lenne az a feladata, hogy segítsen irányt találni a fenntarthatóság jegyében.

Az ökoetikának alapvetően három fajtáját szokás megkülönböztetni. Az első, az antropocentrikus környezeti etika viszont nem a leghatékonyabb közülük, sőt mi több, amiatt, amit és ahogy képvisel nem is mondható kimondottan ilyen típusúnak. Ugyanis ez alapján a környezetet és az erőforrásainkat azért kellene védeni, mert amennyiben a környezetet károsítjuk, akkor közvetetten a benne élő embernek is kárt okozunk. Vagyis a bioszférát eszközértékkel ruházza fel, eszerint pedig annak erőforrásai szabadon felhasználhatók a mi érdeünkben.

Egy másik fajtája a környezeti etikának a biocentrikus, amely az emberen túl már egyéb élőlényeknek is tulajdonít morális státuszt, és így intrinzikus, vagyis önértéket. Minden élőlénynek önértékkel való rendelkezését hirdeti, s ezzel egyidejűleg minden élet tiszteletét is. A harmadik megközelítés pedig az ökocentrikus, amely azon túl, hogy az előzőben is tételezett morális státuszt továbbra is tulajdonítja a létezőknek, kiterjeszti az érdeklélővel való rendelkezést minden egyes entitásra, és így cselekedeteinkkor kötelességünk figyelembe venni minden létező érdekét. Ezzel pedig gyakorlatilag az ember egész bioszféra iránti kötelességét írja elő. Ennek a szemléletnek az a célja, hogy minél nagyobb harmóniát teremtsen az ember és az őt körülvevő környezet között. Így pedig a felelősségteljes, gondoskodónak is mondható magatartást feltételezhetjük.

Ahhoz, hogy a környezeti etikák hatékonyan tudjanak működni, gondolva itt az utolsó két típusára nem csak a politikai vezetési irány megváltozása, a gazdasági célok újrakeretezése szükséges, hanem az egyéni értékek, értékrendek átalakítása is a hosszútávú gondolkodás jegyében. Vagyis – ez is – legalább három pilléren nyugszik a fenntarthatóvá válás elvének esszenciája. A hozzájuk tartozó felelősségi körök is kirajzolódnak ezeken a szinteken. Viszont, hogy miként lehet ezt a mindennapokba integrálni nagyon úgy tűnik, hogy csak a szükség fogja megadni rá a választ, néhány már látható példától eltekintve (lásd korábban Buthán).

Amennyiben az ember és, ha már környezeti etikáról beszélünk, az egész bioszféra megóvása a cél, akkor a konzekvencializmus, mint annak egy morális mondhatni vezérelve segítségünkre lehet azzal, hogy a klasszikus értelmezésében a legtöbb embernek a legtöbb jót eredményező „utakat” kell járni, kiterjesztve az egész bolygóra, s a gondoskodást, mint központi fogalmat a gyakorlatba iktatva alkalmazni.

Konklúzió

A nem éppen kecsegetető környezeti probléma felismerése már jó ideje megtörtént (1970-es évek), cselekedni kellene végre. Ezt pedig nem csak az egész emberiség érdekében egyéni áldozatot hozva, hanem saját magunk miatt is. Megtalálva a valódi értéket, nem pedig a múlandót. Lehet, hogy az ipari forradalmohoz hasonló változás van előttünk és találunk újabb energiaforrásokat, vagy újabb technológiát energiaszükségleteink kielégítésére, vagy éppen csökkentésére, átalakítására. A tudomány már számtalanszor bizonyította, hogy van újabb lehetőség, és tudunk tovább fejlődni. Addig is, vagy talán helyesebben, ezzel párhuzamosan, amíg ez az ideális fejlődés bekövetkezik (igen, optimista jövőképpel szeretném zárni soraimat), érdemes emberi létünket újragondolni, újraakasztani és a körülöttünk élő környezetet óvni, tisztelni, hogy együtt tudjunk élni, ne pedig az ökoszisztémát kiaknázva uralkodni. A befelé fordulás az egyéni élet minőségét is képes gyökeresen megváltoztatni. Az utóbbi közel két évtizedben népszerűvé vált kifejezés, mint a jólét pedig nem csak a fizikai jólétet jelentve, hanem a mentális, pszichológiai állapotokra kiterjedőt, segítheti az egyént abban, hogy még teljesebben, kiegyensúlyozottabban élje mindennapjait, racionalizálja képességeit, lehetőségeit, állapotait, javítsa életminőségét, mely nem feltétlenül a materiális javak hajhászásában tud újat adni a kiteljesedéshez vezető úton. Ehhez pedig a jelenlegi erőforrásainktól javarészt független fejlődési utat rajzol ki előttünk. Ha az egyes egyén jóléte biztosított, az hatással van közvetlen környezetére is. Ha a közösség általános jóléte javul, az a nagyobb csoportokra is kihat, nem csak a mentális jólétet javítva, hanem általa az egész rendszer működését erősítve.

A filozófia pedig segít ennek az útnak a megtalálásába. Így Spinoza etikája környezetfilozófiai interpretációban megmutatja, hogy az ember a környezetnek nemhogy ura, hanem éppen csak apró része, határozottan elveti a természet antropocentrikus használatát. James Lovelock Gaia-elméletével a zárt rendszer-szemléletet tükrözi. Aldo Leopold a föld etikájával támogatja morális elvein kialakítását, Albert Schweitzer az élet tiszteletének újraértelmezésével a biocentrikus környezeti etikában megjelenő intrinzikus értéket közvetíti. Carol Gilligan a gondoskodás etikájával, míg Hans Jonas a felelősség etikájával járulhat hozzá az újfajta szemlélet megteremtéséhez. Ezek a szerzők és irányzatok a teljesség igénye nélkül kerültek felsorolásra, mégis lehetőséget adnak arra, hogy aki szeretne mélyebben foglalkozni a filozófia ilyen jellegű elméleteivel ezek mentén elindulva könnyűszerrel megtehesse. Ugyanis mindegyik gondolkodó jelentősen hozzájárul mindazhoz, ami ma a környezetetikai gondolkozást támogathatja.

Irodalom

- Gelencsér, A. (2022). *Ábrándok búvőletében. A fenntartható fejlődés korlátai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. The population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality. *Science*, 162(3859), 1243-1248.
- Jonas, H. (1984). *The Imperative of Responsibility. In Search of an Ethics for the Technological Age*. London: The University of Chicago Press.

- Jonas, H. (2000). Az emberi cselekvés megváltozott természete. In A. Lányi (Ed.), *Természet és szabadság. Humánökológiai olvasókönyv* (pp. 142-151). Budapest: Osiris.
- Leopold, A. (2000). „Föld-etika”. In A. Lányi (Ed.), *Természet és szabadság. Humánökológiai olvasókönyv* (pp. 103-116). Budapest: Osiris.
- Lovelock, J. (1995). *The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth* (Rev. and expanded ed.). New York: W. W. Norton & Company.
- Meadows, D., Randers, J., & Meadows, D. (2022). *A növekedés határai*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Schweitzer, A. (1974). *Életem és gondolataim*. Budapest: Gondolat.
- Spinoza, B. (1997). *Etika*. Budapest: Osiris.
- Spinoza, B. (1978). *Teológiai-politikai tanulmány*. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó.